

Kodály és a latin nyelv

A 19. század végének iskolai oktatása még az alapműveltséghez tartozónak tekinti a két klasszikus nyelvet, a görög és a latin beható ismeretét. A mindennapi élet ekkor még „tele van” olyan szavakkal, idézetekkel, melyek ezen nyelvekből származnak.

Így volt ez Kodály Zoltán esetében is. A nagyszombati jezsuita gimnáziumban olyan mély és széleskörű ismeretre tett szert mindkét nyelvben, melynek jelei mind tudományos és zenei munkásságában fellelhetők.

A Visszatekintés előszavában ezt írja:

„Ilyen nép lantosa csakhamar ráésszél, hogy időnként le kell tennie a lantot, és <pueros elementa docere> , ha megértésre vár.

Ugyanitt később ezt olvassuk:

„...doktori vizsgám után cenzorom, Riedl Frigyes...rövid adhortációt tartott...” (adhortatio = intelem, serkentés, buzdítás)

A stúdiumokhoz (ez is latin szó = buzgalom, vágy, hév, vonzalom, ragaszkodás ill. tudományos foglalkozás, tanulmányozás) egyaránt tartoztak világi és egyházi szövegek. Kodály kevés világi, latin szövegű kórusművet írt. A legismertebb a Régi magyar diákköszöntő, 1777 címet viseli.

Cohors generosa 1943-ból. A dallamot Kodály Bartha Dénes: A XVIII. század magyar dallamai kötetből vette. A „Fények ragyogása” kezdettel magyar szöveggel is éneklük, mely dr. Varga Károly verse Kodály Zoltán köszöntésére.

Csak az első mondatról: a cohors jelentése: csapat, tömeg, kat: egy légió tizedrésze, de jelent kíséretet, testőrséget is; a generosus-a-um jelentése: 1. nemes, előkelő nemből származó 2. nagylelkű, nemes érzelmű; 3. jeles, kitűnő, jófajta; doctor-óris = tanító, tanár; celebros-avi-atis = gyakran tesz valamit, megünnepel, magasztal.

A másik: *Horatii Carmen* - Horatius éneke(verse) Licinushoz az „arany középpútról” 1934-ből. (Horatius születésének 2000. évf.) Rectius vives Licini nequ’altum... az 1935. évi középiskolai Dalosünnep közös éneke. Dallama ugyancsak XVIII századi magyar diákdal. Magyar szövege szintén dr. Varga Károly munkája.

A tanulmányok folyamán és a tanulók részére kötelező istentiszteleteken a gimnazista Kodály megismerte a latin liturgia tekintélyes részét, melynek révén a legkülönbözőbb egyházzenei műfajokkal, formákkal találkozott. Ezeknek a formáknak, műfajoknak tükrében – az időrendi és fontossági sorrendet gyakran mellőzve – tekintjük át Kodály latin nyelvű egyházi kórusműveit.

Szekvenciák:

A gimnáziumi évek folyamán keletkezett *Stabat Mater*-ről később a Kőbányai Szent László templom plébánosának ezt írta: „A nagyszombati szeminárium kispapjai révén terjedt el az országban, - messze érdemén felül.” Az eredetileg férfikari tétel Bárdos Lajos vegyeskari átíratában, és a hozzáillesztett Amen kódával ma is a nagybőjti – nagyheti időszak leggyakrabban hallható Kodály tétele. –

A Jacopone da Todi szekvenciájának magyar fordítása már az első nyomtatott katolikus énekgyűjteményben, az 1651-ben megjelent Cantus catholici-ben megtalálható. A további énekeskönyvekből sem hiányzik, így gyakorlata napjainkig folyamatosnak mondható. Az eredetileg 3 soros vers az utolsó sor megismétlésével már korán négy sorosra bővült. Ez a forma – és nem a dallam – lehetett Kodály mintája, a szövegét valamely német liturgikus gyűjteményből, vagy más kompozícióból vehette át.

Kodály életének utolsó nagyszabású kompozíciója, a **Laudes organi** ugyancsak szekvencia. Szerkezete – ellentétben az ifjúkori, népének-szerű, strofikus *Stabat Mater*-rel – a szövegi rész feldolgozásánál a szekvenciák szabályait követi: egy mélyebb kezdő dallamot, melyre két verset énekelnek, egy magasabb második dallam követ, ugyancsak két strófával. – A szekvencia szövege mintegy összefoglalása Kodály zenei nevelési koncepciójának. (Diós István atya, a Katolikus lexikon főszerkesztője prózai fordításában olvasható).

Majd meghallgatták a mű befejező részét, mely Arezzoi Gaudio-nak, a középkor egyik legkiválóbb muzsikusának, a szolmizáció „feltalálójának” himnikus dicsérete.

Himnuszok:

Öt Tantum ergo (1928) – *Pange lingua*. (1929) Az iskolai liturgikus gyakorlathoz tartoztak a vasárnap délutáni litániák. Ezek végén a pap áldást adott az Oltáriszentséggel. Itt énekeltek Aquinoi Szt Tamás himnuszának két utolsó strófáját, a Tantum ergo-t és a Genitori-t. Kodály idejében az iskola énektanára, Toldy Béla különböző német mesterek rövid és meglehetősen igénytelen darabjait énekellette. (Gebrauchs-Musik). Egy budapesti találkozás alkalmával Kodály rákérdezett: „Még mindig azokat a gyenge német Tantum ergo-kat éneklük a diákok?” Toldy Béla találékony ügyességgel válaszolt: „Mintán Tanár úrtól még egyet sem kaptunk, azokat.” Néhány hét múlva a posta Öt Tantum ergo-t kézbesített az iskola számára. Az öt gyöngyszem a zenetörténet különböző nagy stílusai nyelvén zengi a Kenyér színe alatt jelenlévő Megváltó dicséretét: az első a gregoriánt, a második a palestrinás polifóniát, a harmadik a kora-barokk népies homofóniát, a negyedik a bécsi klasszikusokat, az ötödik Liszt stílusát idézi, de mind Kodály „szemüvegén” át.

Kodály néhány esztendő múlva az öt tétel zenéjét vegyes-karra átírva Aquinoi Szent Tamás himnuszának teljes szövegét feldolgozta, egy orgo-

na Praeludiumot kapcsolt hozzá, és Pange lingua címmel közreadta. Úgy látszik, a ciklussá rendezett műben a szerkezet változást kívánt, az *Ōt Tantum ergo* 2. és 3. darabjának zenéje a Pange lingua-ban felcserélődik, így alakul ki a nyugodtabb és feszesebb lüktetésű tételek szabályos váltakozása.

Bár a himnuszok többségét verses szerkezetű művek alkotják, az egyházi besorolás a Te Deum-ot is a himnuszok között tartja számon. Kodály Budavár visszavételének 250. évfordulójára kapott megbízást egy kompozíció elkészítésére. Szövegül az Egyház nagy hálaadó énekét, a Doxologia maxima-t, a Te Deumot választotta. A zene megalkotásában számos ponton érintkezik a mű a gregorián Te Deum-ok zenei megoldásával: -a gregorián változatok mindegyike Mi-, azaz fríg tonalitásban van, Kodály műve az E tonális centrum körül épül fel.

- a harmóniai zárlatokban a fontos helyeken a basszusban a Fa-Mi kis-szekund lépést alkalmazza, ami a fríg zárlat sajátja,
- mind a gregorián szerkezetben, mind Kodály művében a szillabikus jelleggel induló zene a Sanctus szónál vált át melizmatikus formává,
- a greg. Te Deum solemnis változata a Tu rex gloriae Christe verstől átvált egy másik recitációs hangra, Kodály művében is itt van egy nagy váltás mind zeneileg, mind az apparátus tekintetében (szólísták),
- a gregorián Aeterna fac résznel való dallamváltás (a Fa hang kerül középpontba) Kodálynál is váltás: a visszatérés kezdődik Aeterna fac szöveggel, és itt is szubdomináns hangnemben. Kodály nemcsak csodálta, de alaposan tanulmányozta is a gregorián zenét, és a tanulatkat, tapasztaltakat beépítette saját zenéjébe.

Antifónák:

A korai művek között találjuk a Nagyboldogasszony ünnepére írott offertórium tételt, az Assumpta est Maria-t. Kodály valószínűleg jól ismerte a Nagyboldogasszony (Mátyás) templom akkori zenei gyakorlatát, mert a művet a templom akkori zeneszerző karnagya, Vavrincsr Mór által kedvelt zenei apparátusra komponálta meg: nagy-vegyeskar, énekes szólista, vonós zenekar két klarinéttal és két kürttel kibővítve. A háromrészes darab már jelzi Kodály már ekkorra kialakult érzékenységét, hajlamát a szöveg zenei festésére.

A latin nyelvű művek között egyetlen gregorián dallamfeldolgozást találunk, az Adventi éneket, mely az „egy XVIII. századi francia misekönyvből” alcímet viseli. Szövege az Advent utolsó 7 napján felhangzó Magnificat antifónák verses feldolgozása. Az 1943-ban, a nácizmus vészkorszakában íródott mű bátor kiállítás az üldözöttek mellett. Az eredeti 7 versből ötöt dolgoz fel: a dallam először unisono hangzik fel, majd a basszusba, a szopránba és az altba kerül, a végén a két szélső szólam

együtt énekl. A homofon refrén a végig három szólamú mű végén bővül négy szólamúvá, himnikus erővel zengve a biztatást: Örvendj, örvendj Izrael, megszületik számodra Emmanuel.

Az egyik leggyakrabban mondott – énekelt katolikus imádságot, az *Ave Maria*-t Kodály kétszer zenésítette meg: fiatalon három női hangra, vonósötös és orgona kísérettel (1900 körül), majd érett művészként a nőikari változatot. A liturgiában az Angyali üdvözlés szövege a Mária misékben található, mint offertórium, de csak az ima első, szentírásban megtalálható része. A hosszabb szöveg átvételével Kodály a reneszánsz kor óta meglévő hagyományt követi, mely uralkodóvá vált a szöveg megzenésítése tekintetében.

Mise-kompozíciók:

Orgonamise - *Missa brevis*: Kodály életében még több különböző formája volt a katolikus mise bemutatásának: csendes mise (a pap egyedül), orgonás mise (a pap segédkezővel halkán mondja szertartás szövegét, a kántor/orgonista orgonál), népénekes mise (a pap és segédkezők halkán mondják a szertartás szövegeit, a nép strófás énekeket énekel) ünnepélyes/ énekes mise: a pap énekl a megfelelő részeket, a kórus énekl az ordináriumot / propriumot, a hívek az acclamációkba kapcsolódnak bele.

Kodályt foglalkoztatta az orgonás mise problematikája: - Személyesen is megtapasztalta ennek összetettségét, amikor Galyatetőn téli napokon a kántor helyett ő játszott a harmóniumon. Az így szerzett tapasztalatok formába öntésével keletkezett a „*Csendes mise*” az *Organoedia ad missam lectam*.

„A népdalfeldolgozások korszakán keresztül fejlődhetünk csak – ha minden kedvez – olyan nagyobb egyéni művekig, amelyekben majd a nép is magára ismer, mert úgy érzi, köze van hozzá, része van benne...” (Erkel és a népzene) Utána kellene járni, milyen dallamok hangzottak fel, voltak ismerősek a galyatetői templomot látogató hívek között? Milyen orgonakönyvet használt abban az időben az ottani kántor? Véletlen lenne, hogy a Kyrie dallam szinte hangról hangra egyezik a „Szent vagy, Uram, szent vagy” kezdetű közismert népének dallamával?

Abban az időben gyakori volt a „Szentséges mise”: a mise előtt a pap kivette a tabernákulumból a szentségtartót, és a tabernákulum tetejére, és az ott maradt a mise végéig. Az ünnepélyes – énekes miséken ilyenkor a kántor legtöbbször a Szent vagy, Uram” kezdetű éneket játszotta- énekelte a hívekkel együtt. Véletlen lenne a Gloria kezdő dallama és a „Jöjj Szentlélek Úristen” szöveggel énekelt dallam kezdetének egyezése? Vajon a nép által szívesen és gyakran énekelt „Égből szállott szent Kenyér” ének harmadik sora „motoszkálhatott” Kodály fejében, amikor a Sanctus zeneje született?

Hangzó anyag az előadáshoz:

1. Cohors generosa (1943) CD: Kodály. Works for mixed choir Vol. 2. 11. szám.
2. Stabat Mater – ének kottából, majd CD: Musica Sacra Hungarica No 18.
3. Laudes organi – lemezről másolt CD-ről
4. Pange lingua CD: O Salutaris Hostia No 2, 3, 4
5. Budavári Te Deum: CD Kodály: Te Deum, Missa br. 20'-től a mű vége.
6. Assumpta est Maria CD: Solemn Mass at the Matthias Ch. No 7.
7. Adventi ének: előbb énekelve egy szólamban, majd CD: Angyalok és pásztorok: 3'-től
8. Missa brevis: CD. Te Deum, Missa br. No 8. 3'33"-tól, (vagy 5'37" től)

A sorozat záró előadása 2012. május 11- én volt.

Kodály Zoltán, Olasz és angol nyelvű alkotásai
gazdag zenei illusztráció keretében került bemutatásra.

Előadó: **dr. Ittész Mihály,**
a Magyar Kodály Társaság elnöke

Bemutakozik az Országos Idegennyelvű Könyvtár és Zenei Gyűjtemény

Kedves Olvasó! Ebből a cikkből megismerheti az ország egyik legjelentősebb közgyűjteményét, amely 2010-ben – használóink szerint teljesen megérdemelten – elnyerte „Az Év Könyvtára” kitüntető címet.

Az épület

Könyvtárunk Budapest belvárosában, az V. kerület, Molnár u. 11. szám alatti épületben működik, immár 55 éve. Az épület, melyet 1897. október 12-én Vaszary Kolos hercegprímás szentelt fel, eredetileg a *Budapesti Katholikus Kör* kulturális központja volt, melyet adományokból (téglajegyekből) építettek. A Katholikus Kör 1947-ig működött ezen a helyen, számos esemény, jeles rendezvény zajlott falai között. A háború alatt az épület egy része bombatalálatot kapott, majd 1948-tól 56-ig az *Állami Hangversenyzenekar* és a *Budapesti Kórus* székhelye volt, később lefokozott díszletraktárrá.

1957-től az *Állami Gorkij Könyvtárnak* adott otthont. A könyvtár először csak a nagytermet és annak előterét kapta meg, majd fokozatosan – és mindmáig tartóan – elfoglalhattuk a ház többi részét. Komoly építészeti és szervezési feladatot jelentett a *Zeneműtár* befogadása a Molnár utcai központi székházba. Az egykori Fasori Zeneműtár áthelyezését a rendszerváltozást követő reprivatizáció kényszerítette ki, és amely folyamatos belsőépítészeti átalakítások során nyerte el mai arculatát, vált különlegesen szép, egyedi, látványosságként is nevezetes zenei gyűjteménnyé. A közönségszolgálati terek jelentős részének műemléki felújítása megtörtént, így a kívülről jelentéktelennek tűnő épületben, öt szinten, ódon falak között, XXI. századi könyvtári szolgáltatásokkal várjuk a használókat.

A gyűjtemény összetétele

A könyvtár állományának számadatai imponálóak: *közel 400 000 dokumentum, 148 nyelven.* Ilyen szerteágazó idegen nyelvű gyűjteménnyel szinte egyetlen európai bibliotéka sem rendelkezik.

A számokon túl a gyűjtemény összetétele is sokszínű, ugyanis az OIK feladata, hogy eredeti nyelven és magyar fordításban *gyűjtse a világirodalom, az irodalomtudomány, a nyelv- és a zenetudomány, a nyelvtanulás és a nyelvtanítás, valamint a kisebbségi kérdéskör könyvtári dokumentumait.* Jelentős számban megtalálhatók továbbá a kapcsolódó humán tudományok (filozófia, vallás, esztétika, honismeret, néprajz, pedagógia, pszichológia, művészetek, történelem, földrajz, művelődéstörténet) kiadványai. Kiemelt helyen szerepelnek a nagy világnyelvek (angol, német,